

CUPTOARE DE ARS CERAMICĂ ȘI ȚIGLE LA STOLNICENI-BURIDAVA

de GH. BICHIR

I. CUPTOARE DE ARS CERAMICĂ

În cadrul așezării romane de la Stolniceni-Rîmnicu Vîlcea, identificată cu Buridava, cu ocazia săpării unor canale ce trebuiau să facă legătura între prizele nr. 1 și nr. 2 (stații de pompare a apei din Olt) și Combinatul Chimic Govora, s-au descoperit fortuit, de către muncitori, patru cuptoare de ars ceramică¹, situate toate în apropierea râului Olt, respectiv în partea de est a așezării.

Primul cuptor (notat de noi cu nr. 1), din care a rămas ne distrus numai focarul, a fost descoperit, în toamna anului 1966², înainte de a începe noi săpăturile, al doilea, păstrat aproape întreg, în primăvara anului 1973, iar cuptoarele nr. 3 și nr. 4, distrușe aproape complet, în primăvara anului 1982. Din aceste două cuptoare, situate la 12 m distanță unul de altul, n-am mai găsit, la venirea noastră pe teren, decît baza focarelor și fragmente din plăcile perforate (grătare) și camerele de ardere a vaselor și bine înțeles pămîntul ars la roșu din jurul acestor complexe. Subliniem faptul că la cuptorul nr. 3 s-au găsit și fragmente de țigle lipite cu lut, ce proveneau sigur de la pereții camerei de ardere. Probabil că dărîmîndu-se, aceasta a fost reparată și pentru a-i da mai multă rezistență s-au folosit țigle. Dacă trei dintre cuptoare nu ne permit să reconstituim decît ipotetic tipul de cuptor, în schimb, la cuptorul nr. 2 am putut face observații complete în teren, întrucît am venit la fața locului înainte ca el să fie distrus³.

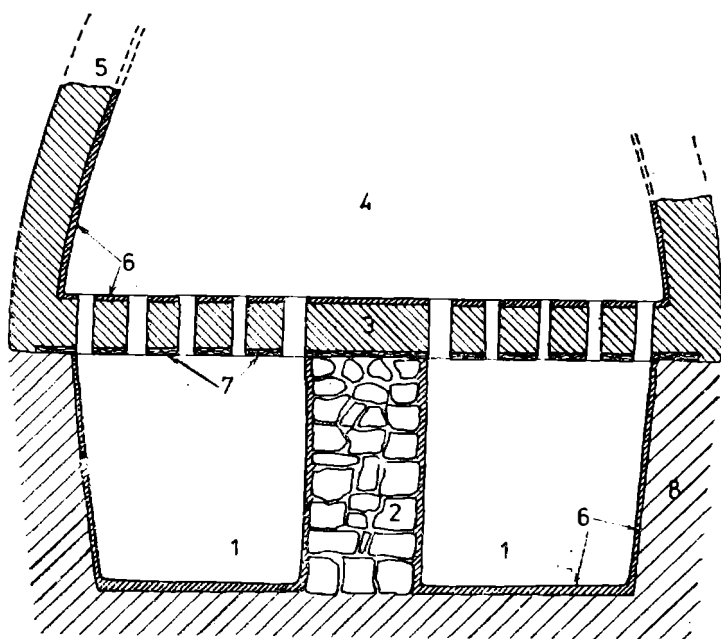
Cuptorul nr. 2, descoperit în martie 1973, la 9 m distanță de malul abrupt al Oltului, avea forma tronconică și pe una din laturi s-a păstrat aproape întreg. Dealtfel pe teren am găsit și părțile distruse, așa încît, cu excepția înălțimii camerei de ardere a vaselor totul poate fi restituit cu exactitate. El se compunea din focar, grătar și camera de ardere a vaselor (fig. 1). Focarul, săpat în pămînt viu, avea forma tronconică, cu diametrul la bază de 1,55 m, iar în partea superioară (spre grătar) de 1,68 m; în mijlocul lui se afla un pilon rectangular (făcut din pietre de rîu) cu laturile de $0,42 \times 0,36$ m și înălțimea de 0,66 m. Vatra focarului se afla la adîncimea de 1,60 m, față de nivelul actual al solului. Lărgimea gurii focarului (pe unde se alimenta cu lemne) era de $0,58 \times 0,65$ m, iar în fața ei s-a dat de groapa fochistului de formă dreptunghiulară, cu col-

¹ Întrucît terenul era vara cultivat, deoarece este vorba de loturi personale ale cetățenilor (grădini), constructorii Combinatului Chimic lucrau toamna (după stringerea recoltei) și primăvara (înainte de arat), cînd Șantierul arheologic nu funcționa.

² Gh. Petre, SCIV, 19, 1968, 1, p. 147—157.

³ Întrucît constructorii lucrau la săparea canalelor în perioadele amintite în nota 1, distrugînd chiar zidurile de la unele edificii romane, așa cum s-a întîmplat printre altele cu termele mici (nr. 2), fără a ne anunța pe noi, sau Muzeul din Rîmnicu Vîlcea, așa cum ar fi fost legal, am însărcinat un localnic cu supravegherea acestor lucrări, care să ne anunțe de orice descoperire.

țurile rotunjite (cu dimensiunile de $0,60 \times 1,20$ m), mai adâncă decât nivelul vetrei cu $0,45$ m; în ea s-a găsit cenușă și cărbune. Folosirea intensă a cuptorului este indicată atât de pereții focarului, zgurificați, cât și de faptul că pământul din jurul lui era ars la roșu pe o grosime de circa $0,15$ m.

- 1 camera de foc
- 2 pilonul central
- 3 platforma (grătarul) de susținere a vaselor
- 4 camera de ardere a vaselor
- 5 pereții camerei de ardere
- 6 fațulă inferioară cu lut, fără pleavă
- 7 urmele vergelelor de la baza grătarului
- 8 pământul „viu” ars la roșu

Fig. 1. Stolniceni — Buridava, secțiune prin cuptorul de ars ceramică nr. 2.

Placa de susținere a vaselor (grătarul), groasă de $0,17-0,18$ m, avea forma aproape circulară, cu dimensiunile de $1,75 \times 1,80$ și a fost făcută din lut amestecat cu pleavă, pe un cofraj de nuiele, acestea din urmă dispuse radial pe pilon și marginea peretelui focarului, pe o lățime de $0,12-0,15$ m. Diametrul găurilor (care perforau placa) oscila în jur de $0,05-0,06$ m. Din cauza combustiei puternice, grătarul era zgurificat.

Camera de ardere a vaselor, păstrată pe o înălțime de $0,60$ m, avea forma tronconică (fig. 1) și a fost construită ca și grătarul din lut amestecat cu pleavă. Partea superioară a camerei de ardere, deși nu s-a păstrat, trebuia să fi fost deschisă, pentru a se putea introduce vasele, care, după ce erau așezate în cuptor, se acopereau cu un strat de cioburi, ce indicau gradul de ardere al vaselor. Probabil că la fel a fost și cuptorul nr. 1,

descoperit în 1966, în același sector. El nu a putut avea „forma circulară cu cupolă”, așa cum consideră Gh. Petre⁴. Așa încît, reconstituirea făcută, fără a lăsa loc pentru introducerea vaselor în camera de ardere⁵, arată că autorul n-a putut face observații în teren, dată fiind natura descoperirii. Neconformă cu realitatea este și părerea că în cuptorul nr.1 au fost arse împreună⁶ vase lucrute la roată și vase modelate cu mina, la fel vasele arse la cărămiziu și la cenușiu, adică întreaga ceramică adunată din zona cuptorului și publicată⁷. Ea n-a putut fi găsită în cuptor, deoarece nu s-a păstrat camera de ardere a vaselor! Or, este cunoscut că vasele lucrute cu mina nu erau puse împreună cu cele modelate la roată, în aceeași șarjă, la fel, vasele ce trebuiau arse la roșu cu cele cenușii, căci este știut că vasele roșii (cărămizii) erau supuse unei arderi oxidante, iar cele cenușii erau arse inoxidant, astupîndu-se atît partea superioară a cuptorului („se înăbușea cuptorul”) cît și focarul.

În cuptorul cercetat de noi n-am descoperit vase întregi, dar știm că ultima șarjă de vase puse în cuptor a fost arsă oxidant la roșu, așa cum arată fragmentele găsite în el; noi am găsit și fragmente ceramice cenușii, dar acestea erau arse toate secundar și făceau parte din „capacul” cuptorului (cioburile care se puneau deasupra pentru a indica gradul de ardere al vaselor). La fel, nu subscriem la părerea lui Gh. Petre că țiglele găsite în zona cuptorului nr. 1 provin de la acoperișul ce proteja acest complex⁸, întrucît nu s-au făcut observații în teren și nici noi n-am constatat acest lucru la celelalte cuptoare, așa încît, este posibil ca tegulele să provină de la o altă construcție din jur, sau să fi fost folosite la repararea camerei de ardere a vaselor, ca la cuptorul nr. 3, ori la căptușirea camerei de ardere a vaselor, ca la cuptorul nr. 5 de la Micia, ce este aproape identic ca formă și tehnică de lucru⁹.

Datorită observațiilor făcute în teren, putem spune că trei dintre cuptoarele de la Stolniceni — Buridava au fost de tipul cu pilon central (cuptoarele nr. 1, nr. 2 și nr. 4), iar unul (cuptorul nr. 3) de tipul cu perete median, ca să folosim tipologia făcută de noi cu mai bine de două decenii în urmă¹⁰, care ulterior a fost acceptată de toți cercetătorii¹¹. La cuptorul nr. 1, pilonul central de susținere a grătarului a fost probabil din lut crăpat, așa cum crede autorul care l-a publicat, în schimb, la cuptorul nr. 2 el era din pietre de riu, iar la cuptorul nr. 4, a fost făcut din lut amestecat cu pleavă (chirpici), lucru cunoscut și la alte cuptoare de

⁴ Gh. Petre, *op. cit.*, 147.

⁵ *Ibidem*, p. 147 și fig. 5. Greșcala a fost luată ca bună și de alți cercetători. Vezi O. Floca, St. Ferenzi, L. Mărghitan, *Micia. Grupul de cuploare romane pentru ars ceramică*, Deva, 1970, p. 44—45, fig. 19. Se va cita mai departe O. Floca și colab.

⁶ Vezi Gh. Petre, *op. cit.*, p. 156, idee acceptată și de O. Floca și colab. *op. cit.*, p. 46.

⁷ Material care, în treacănt fie spus, nici nu este contemporan în totalitatea lui. La fel se spune că în cuptorul nr. 1 s-a găsit și un instrument medical de bronz (iu text la Gh. Petre „o unealtă de bronz în formă de cuțit lancelat, cu dublu tăis folosit probabil pentru executarea unor sculpturi pe vasele nearse”, vezi *op. cit.*, p. 154 și fig. 5/5), care nu poartă urme ale contactului cu focul și provine desigur din stratul de cultură ca și cea mai mare parte a ceramicii ilustrate.

⁸ Gh. Petre, *op. cit.*, p. 147.

⁹ O. Floca și colab., *op. cit.*, p. 40—42, fig. 18.

¹⁰ Cf. Gh. Bichir, *SCIV*, 17, 1966, 3, p. 489—509.

¹¹ Vezi O. Floca și colab., *op. cit.*, în special p. 73; D. Berciu și colab., *Thraco-Dacia*, 6, 1985, p. 171—172 etc.

acest fel, cum este cazul celui de la Zorleni—Vaslui, ce se datează în sec. IV e.n.¹². În schimb, la cuptorul nr. 3, peretele median a fost realizat din pământ cruțat (baza lui s-a păstrat *in situ*), ai cărui pereți, ca și ai focarului, au fost lipiți (fățuiți) cu lut.

Subliniem faptul că la toate cuptoarele din Dacia, de tipul celor de la Stolniceni—Buridava, camera de ardere a vaselor („carcasa”) era făcută fie numai din lut, fie avea interiorul căptușit cu țigle ca la Micia, cuptorul nr. 5, sau era construită din fragmente de cărămidă, legate cu lut, și totul fățuit, ca la Tibiscum, iar atunci când se reparau se foloseau bucăți de țigle cum este cazul la Stolniceni, cuptorul nr. 3.

În afară de cuptoarele nr. 1, nr. 2 și nr. 4 de la Stolniceni—Buridava, pe teritoriul provinciei Dacia s-au mai descoperit cuptoare cu pilon central la : Sucidava¹³, Slăveni¹⁴, Drobeta¹⁵, Cristești¹⁶, Apulum¹⁷, Potaissa¹⁸, Blandiana¹⁹, Tibiscum²⁰, iar cu perete median la : Stolniceni—Buridava, cuptorul nr. 3, Locusteni I²¹, Cluj Napoca (cartierul Mănăștur, două cuptoare²²). Deci se constată că în provincia Dacia, cuptoarele de tipul cu pilon central sînt mai numeroase decît cele cu perete median. La toate cuptoarele, peretele median (ce susținea grătarul și împărțea camera de foc în două) era făcut din pământ cruțat, adesea acoperit cu lipitură, ca la cuptorul nr. 3 de la Stolniceni—Buridava. La celălalt tip, pilonul central era realizat, fie din pământ cruțat, lipit cu lut sau nu (Stolniceni—Buridava cuptorul nr. 1, Micia cuptorul nr. 5, Apulum, Cristești), fie din lut amestecat cu pleavă (Stolniceni—Buridava cuptorul nr. 4), fie din pietre de rîu (Stolniceni cuptorul nr. 2), ori era făcut din bucăți de cărămizi, țigle și olane, legate cu lut ca la Tibiscum și Potaissa. Forma pilonului central, ce susținea grătarul, era cilindrică (Stolniceni—Buridava cuptorul nr. 1, Cristești etc.) ovală (Stolniceni—Buridava cuptorul nr. 4), tronconică (Micia cuptorul nr. 5) sau pătrată (Stolniceni—Buridava cuptorul nr. 2, Apulum, Cristești, Tibiscum etc.).

Asemenea cuptoare s-au descoperit și în așezări daco-romane din sec. IV, de pe fostul teritoriu al provinciei Dacia, la Mugeni (jud. Harghita)²³ un cuptor cu perete median, un altul, de același tip, la Grădinari—

¹² V. Palade, Mem. Antiq. 1, 1969, p. 343.

¹³ D. Tudor, *Sucidava*, Craiova, 1974, p. 66. Reconstituirea camerei de ardere a vaselor de la fig. 12, fără a lăsa loc pentru introducerea vaselor, nu este corectă; idem OR⁴, p. 76, fig. 18.

¹⁴ G. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, 1976, p. 140.

¹⁵ *Ibidem*. Tot aici G. Popilian vorbește și de cuptorul de la Bumbești, care după părerea autorului săpăturilor ar fi de ars olane și nu ceramică. Vezi E. Bujor, *Materiale*, 10, 1973, p. 108 și fig. 2.

¹⁶ La Cristești ne referim la cuptoarele rotunde. Vezi Al. Ferenzi, *ACMIT*, 1 (1926—1928) 1929, p. 216—217; A. Filimon, *Revista de preistorie și antichități naționale*, 1940, 2—4, p. 91—92; D. Popescu, *Materiale*, 2, 1956, p. 155. Și aici este vorba de un întreg cartier de olari. Cuptoarele în discuție au pilonul făcut din pământ cruțat, de formă cilindrică sau pătrată.

¹⁷ I. Berciu, *Apulum*, 3 (1947—1948), 1958, p. 180—188, fig. 1—3; Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 506.

¹⁸ I. Mitrofan, *ActaMN*, 6, 1966, p. 517. Informații suplimentare de la I. Mitrofan.

¹⁹ I. Berciu, *op. cit.*, p. 180, nota 3; O. Floca și colab., *op. cit.*, p. 91.

²⁰ Doina Benea, *Materiale*, 1983, p. 308—309.

²¹ Este vorba de așezarea din sec. II—III, contemporană necropolei. Cf. G. Popilian, *op. cit.*, p. 140.

²² O. Floca, și colab., *op. cit.*, p. 92.

²³ Cercetări St. Ferenzi. Cf. Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 507.

Săliște (jud. Caraș Severin)²⁴, iar altul la Locusteni II („La Gropan”) ²⁵, în timp ce la Sighișoara—Dealul Viilor ²⁶ s-au identificat două cuptoare, unul cu pilon central și altul cu perete median. Un cuptor, fără a i se putea preciza tipul, deoarece lipsesc datele necesare, s-a descoperit și în așezarea daco-romană de la Hodoni—Pustă ²⁷. Cuptoarele sînt identice cu cele din perioada anterioară, din cadrul provinciei Dacia, prezentate de noi, cu deosebirea că la construcția, sau repararea lor, nu se mai foloseau cărămizi, țigle sau olane.

Ambele tipuri de cuptoare sînt documentate și în mediul dacilor liberi, din sec. II—IV e.n., dar, spre deosebire de provincia Dacia, aici cuptoarele cu perete median sînt mai frecvente decît cele cu pilon central. Astfel în mediul carpic, la Butnărești, s-au descoperit șase cuptoare, cinci sînt de tipul cu perete median (nr. 1, 2, 4, 5 și 6) și numai unul (nr. 3) cu pilon central²⁸.

Cuptoare cu focarul despărțit printr-un perete median, ce susține grătarul (platforma perforată pe care se așezau vasele), s-au mai identificat la : Țifești—Panciu, Scheia—Suceava (cuptoarele nr. 1 și nr. 3), Poiana—Dulcești etc., în timp ce tipul cu pilon central este întîlnit la Butnărești (cuptorul nr. 3), Piatra Neamț—Dărmănești etc. ²⁹

Aproximativ aceeași este situația și la dacii liberi din vest, unde un cuptor cu pilon central s-a descoperit la Zalău—Valea Miței ³⁰, iar cuptoare cu perete median la Satu Mare (două), Lazuri (șapte) ³¹ și Medieșu Aurit (13) ³², în ultimele două așezări existînd cartiere întregi de olari, ca și la Butnărești în Moldova unde s-au descoperit șase cuptoare și un important atelier de olărie, unic pînă în prezent în lumea geto-dacilor și a daco-romanilor ³³.

Și în complexele culturii Militari—Chilia se cunosc ambele tipuri de cuptoare ; cu perete median la Mătăsaru (două) și Colonești—Mărunței (unu), iar cu pilon central la București—Străulești (două) ³⁴. Desigur că în cadrul fiecărui tip de cuptor din mediul daco-roman și cel al dacilor liberi se pot distinge anumite particularități, cum ar fi la cele cu perete median, variante cu focarele lungi ca niște canale (Medieșu Aurit, Mu-

²⁴ O. Bozu, *Așezarea daco-romană din sec. III—IV de la Grădiștea—Săliște*, Dare de seamă prezentată la a XX^a sesiune anuală de rapoarte, Deva, 21—22 martie 1986.

²⁵ G. Popilian, M. Nica, *Materiale*, 1983, p. 397 ; idem, în vol. *Documente recent descoperite și informații arheologice*. ASSP, Eucurești, 1984, p. 38.

²⁶ G. Baltag, *RMM—MIA*, 2, 1982, p. 46—47, fig. 5/1—2 ; autorul le datează în sec. IV—V e.n.

²⁷ A. Bejan, Doina Benca, *Materiale*, 1983, p. 388.

²⁸ Gh. Bichir, *Cultura carpică*, Eucurești, 1973, p. 58—59. Se va cita mai departe *Cultura* ; idem, *RevIst.*, 33, 1980, 3, p. 455 ; idem, *Quaderni Catanesi di Studi Classici e Medievali*, 4, 1982, 7, p. 43.

²⁹ Idem, *Cultura*, p. 52—62, unde se dau toate datele necesare.

³⁰ Al. Matei, *ActaMP*, 8, 1984, p. 237—241.

³¹ Gh. Lazin, *StComSatu Mare*, 4, 1980, p. 133—142.

³² S. Dumitrașcu, T. Bader, *Așezarea dacilor liberi de la Medieșul Aurit*, Satu Mare, 1967, p. 20 și urm. ; S. Dumitrașcu, *Crisia*, 4, 1974, p. 23.

³³ Din cadrul atelierului s-au întregit peste 36 de vase. Pentru alte descoperiri făcute în el vezi Gh. Bichir, *Cultura*, p. 53—57, fig. 9—10, pl. XXXII—XXXIV, XXXVI—XXXVII.

³⁴ Idem, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, București, 1984, p. 25—28. Se va cita mai departe *Geto-dacii*.

geni etc.), pentru ca focul să nu ardă direct sub grătar, dar asupra lor nu putem insista aici, deoarece am făcut-o în alte lucrări ³⁵.

Deci, se poate spune în mod cert că și în lumea dacilor liberi avem de-a face cu un meșteșug dezvoltat și nu se mai poate vorbi de o producție casnică a olăriei ³⁶, intrucît în cuptoare se ardea și ceramica lucrată cu mina, încă din La Tène. Diferite, oarecum, de cele două tipuri prezentate, este cuptorul de la Arad—Ceala, care între focar și camera de ardere a vaselor are o cameră intermediară, ce nu comunică nici cu focarul și nici în exterior nu are nici un orificiu ³⁷. Această cameră îndeplinea, în linia generală, aceeași funcție pe care o aveau focarele lungi de la Medieșu Aurit și anume de a nu permite focului să ardă direct sub camera în care erau așezate vasele, menținînd o temperatură constantă.

O altă excepție o constituie un cuptor de mici dimensiuni, identificat la Sucidava, a cărui placă perforată (grătar) nu era susținută nici de pilon central, nici de perete median, ci de trei pilaștri, alipiți de pereți (fiecare realizat din cîte șase chirpici) și avea orificii pentru pătrunderea căldurii numai în apropierea pilaștrilor, iar camera de ardere a vaselor, făcută tot din lut (chirpici), era mai largă decît focarul cu 0,25 m; ea avea diametrul de 1,25 m, iar focarul numai de 1 m ³⁸. Analogii puțin fi găsite în cartierul olarilor de la Aquineum ³⁹. Existența altor mici detalii la alte cuptoare cum ar fi „ferestrele” și „coșul de aerisire” ⁴⁰ rămîn să fie precizate de noi descoperiri. Tipurile de cuptoare cu pilon central și perete median, cunoscute în mediul dacilor liberi și al daco-romanilor, s-au perpetuat și în cadrul culturii Sintana de Mureș—Cerneahov. Pe teritoriul României, în cadrul culturii Sintana de Mureș se cunosc în prezent circa 20 cuptoare de ars vase. Astfel, tipul de cuptor cu perete median este întîlnit în așezările de la Botoșani—Dealul Căramidăriei, Trușești „pe Cuha” (cuptorul nr. 2), Cucuteni—Băiceni, așezarea din punctul Laiu, Ionășeni, Sf. Gheorghe-Ozun (cuptorul 1), București—Crîngăși etc., iar tipul cu pilon central la Glăvăneștii Vechi, Trușești „pe Cuha” (cuptorul nr. 1), Cucuteni—Băiceni, așezarea de la Siliște, Zorleni, Dumbrăveni (jud. Vrancea), Ileana (jud. Călărași), Independența (jud. Călărași), București—Fundeni Doamnei etc. ⁴¹.

Este interesant de subliniat că la Trușești s-au descoperit două cuptoare, care erau deservite de aceeași groapă de olar, deși cuptorul nr. 1 era de tipul cu pilon central, iar cuptorul nr. 2 de tipul cu perete median ⁴². Acest lucru ilustrează cum nu se poate mai bine contemporaneitatea celor două tipuri de cuptoare în așezarea de pe „Cuha” și respectiv în cadrul culturii Sintana de Mureș. Lucru bine precizat și în cul-

³⁵ Cf. *supra* notele : 10, 29, 34.

³⁶ Vezi I. Ioniță, *ArhMold*, 6, 1966, p. 219 și nota 113, care influențat de alți cercetători susține acest lucru.

³⁷ Gh. Bichir, *SCIV*, 17, 1966, 3, p. 507; E. Dörner, *Urme ale culturii materiale dacice pe teritoriul arădean*, Arad, 1968, p. 24, fig. 15.

³⁸ D. Tudor, *Sucidava*, p. 66—67, fig. 11; tipul 3 la G. Popilian, *op. cit.*, p. 142.

³⁹ Cf. B. Kuzsinszky, *Budapest Régiségei*, 11, 1932, p. 59, fig. 40; G. Popilian, *op. cit.*, p. 142.

⁴⁰ Vezi M. Constantiniu și I. Panait, *București*, 6, 1968, p. 54.

⁴¹ Vezi trimiterile la Gh. Bichir, *SCIV*, 17, 1966 3, p. 505—509; O. Floca și colab., *op. cit.*, p. 93—94; M. Comșa, *VranceaStCom*, 4, 1981, p. 89—93.

⁴² M. Petrescu-Dimbovița și colab., *SCIV*, 6, 1955, 1—2, p. 174—175.

tura carpică la Butnărești, unde sînt prezente ambele tipuri, ca și în cadrul provinciei romane Dacia la Stolniceni—Buridava. Interesant de subliniat este faptul că în toate așezările mai sus menționate, grătarele cuptoarelor au fost construite pe un cofraj de nuiele. Este limpede că cei care au conservat această tehnică de lucru și în cadrul provinciei Dacia și în cultura Sîntana de Mureș au fost autohtonii daci, iată de ce socotim improprie denumirea de cuptoare de tip roman pe care o folosesc unii cercetători sovietici, pentru cuptoarele din cadrul culturii Sîntana de Mureș—Cerneahov⁴³, deoarece cuptoarele de acest tip erau cunoscute în spațiul carpato-danubiano-pontic cu mult timp înainte de pătrunderea romanilor aici⁴⁴.

Astfel, în La Tène-ul geto-dacic se cunosc cuptoare cu perete median la Poiana Tecuci⁴⁵, Poiana Dulcești în punctul „La Broșteanu”⁴⁶, București—Cățelu Nou⁴⁷, iar cu pilon central la Bitca Doamnei⁴⁸, Deva (str. Petru Maior)⁴⁹ și Ocnița⁵⁰, cele mai vechi datîndu-se în sec. III î.e.n. (Poiana Tecuci), iar restul în intervalul dintre sec. II î.e.n. — I e.n.

Ne reține atenția faptul că toate sînt de formă circulară și au focarele și perețele median realizate în pămînt cruțat, iar camerele de ardere a vaselor și grătarele din lut amestecat cu pleavă, în schimb, pilonul central este, fie din pămînt cruțat (Bitca Doamnei, Deva), fie din lespezi de piatră (Ocnița).

Asemănările dintre cuptoarele din La Tène și cele din sec. II-IV e.n. sînt atît de frapante (în ceea ce privește forma cît și tehnica de lucru), încît dacă n-ar exista materialele de datare, n-ai putea spune că un cuptor este La Tène (vezi București—Cățelu Nou) sau din sec. IV (vezi București—Crîngași ca să ne referim la aceeași localitate). La fel cuptorul nr. 2 de la Stolniceni—Buridava, în afară de formă, are și pilonul central construit din piatră ca la Ocnița (Buridava dacică)⁵¹. Este limpede că după distrugerea, în timpul luptelor din primul război dacic, a Buridavei dacice de la Ocnița, parte din populație a fost mutată în așezarea nou întemeiată pe malul Oltului, ce va căpăta și denumirea de Buridava (romană)⁵² și oamenii veniți aici au adus obiceiul construirii cuptoarelor de ars ceramică, în care vor lucra alături de meșterii romani, însușindu-și procedee tehnice noi și modelînd în special forme romane. Unii dintre ei, reproducînd la roată chiar ceașca dacică și vasul borcan cu brîu alveolar⁵³.

⁴³ M. A. Tihanova, SA, 1957, p. 181; E. A. Rikman, MIA Chișinău, 1960, p. 199 etc. După apariția studiului nostru din SCIV, 17, 1966, 3, Tihanova a renunțat a le mai numi de tip roman (vezi KS Moscova, 133, 1973, p. 129—137 și nota 19 unde ne dă dreptate nouă. Vezi M. A. Tihanova, lucrările mai sus citate; A. Braicevskaia, MIA, 82, 1960, p. 157, fig. 10; G. B. Fedorov, MIA, 89, 1060, p. 125, fig. 16 și pl. 23; E. A. Rikman, *op. cit.*, p. 199—200, fig. 6—7 etc.

⁴⁴ Cf. Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 504—509.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 506; R. Vulpe, și colab., SCIV, 1, 1950, 1, p. 50.

⁴⁶ Gh. Bichir, *Cultura*, p. 59.

⁴⁷ *Ibidem*; V. Leanu, CAB, 1, 1963, p. 30, fig. 19—20.

⁴⁸ C. Mătasă și colab., *Materiale*, 7, 1961, p. 340; Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 59.

⁴⁹ O. Floca, *Apulum*, 9, 1971, p. 263—170, fig. 2 și 3. Cuptorul nu este cu perete median cum spune în text autorul (p. 266), ci cu pilon central de formă rectangulară (cf. Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 59).

⁵⁰ D. Berciu, și colab., *Thraco-Dacica*, 6, 1985, p. 168—183.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² Cf. Gh. Bichir, *Buridava*, 4, 1982, p. 52—53; idem, *Studii Vîlcene*, 6, 1983, p. 12.

⁵³ *Ibidem*.

Cuptoare de ars ceramică se cunosc în epoca La Tène și în primele secole ale erei noastre și în afara teritoriului locuit de geto-daci, în mediul celtic și vandalic, dar toate sînt de tipul cu perete median, avînd în mod obișnuit focarele lungi, în genul celor de la Mediușu Aurit⁵⁴. Cit despre cuptoarele de tip roman s-a scris mult în literatura de specialitate și nu vrem să insistăm asupra lor⁵⁵.

În regiunile noastre, cele mai vechi cuptoare, avînd în general aceeași formă și construite în aceeași tehnică, ca cele geto-dacice, se întîlnesc la Histria, unde în sectorul Z₂ s-au descoperit în stratul de cultură arhaic (sec. V—IV î.e.n.) patru cuptoare, iar în sectorul X, în stratul elenistic (sec. II—I î.e.n.) un cuptor⁵⁶. Toate aveau camerele de ardere și grătarele făcute din lut amestecat cu pleavă (chirpici), iar focarele de formă cilindrică ca și pilonul central erau realizate din pămînt cruțat. Vatra camerei de foc era plană la cuptoarele din epoca arhaică și albiată la cel elenistic. Așa încît, preluarea de către geto-dacia unor influențe grecești, în sistemul de construcție a cuptoarelor de ars ceramică cu pilon central este posibilă.

Revenind la Stolniceni—Buridava trebuie spus că în zona unde s-au identificat cele patru cuptoare de ars ceramică (altele în mod cert mai sînt încă în pămînt) s-a descoperit, tot fortuit, un puț din care se scotea apa necesară olarilor, intrucît, în această zonă terasa Oltului este înaltă și abruptă și a lua apă direct din Olt era anevoios. Puțul avea forma cilindrică și n-a fost căptușit cu pietre sau loazbe de lemn în interior, ci doar la bază a avut un ghizd din loazbe de stejar, pentru a proteja izvorul, așa cum am putut constata făcînd cercetări ulterior la fața locului. În interiorul lui, muncitorii ce au lucrat la priză nr. 2, au găsit mai multe vase cu toartă și un fragment de funie de cîneșă (cu care se scotea apă din puț) ce le-au predat lui A. Dumitrașcu de la Muzeul din Rîmnicu Vilcea, care a venit la fața locului și-a mai adunat unele materiale pe care le va publica, fapt pentru care nu dăm alte detalii.

Asemenea puțuri ce deserveau centre meșteșugărești, romane, s-au mai descoperit pe teritoriul Daciei la Romula și Slăveni⁵⁷, iar în Pannonia la Aquincum, în apropiere de Durăre, acestea din urmă căptușite cu birne de lemn⁵⁸.

În ceea ce privește părerea că la Stolniceni—Buridava s-ar fi păstrat și numele a doi olari, pornindu-se de la unele litere incizate pe două „vase” (fragmentare) de uz comun, descoperite fortuit în cadrul așezării, lucrurile nu sînt chiar așa de sigure cum s-a susținut de către D. Tudor și G. Popilian⁵⁹.

⁵⁴ Vezi documentația la Gh. Bichir, SCIV, 17, 1966, 3, p. 504; idem, *Cultura*, p. 59.

⁵⁵ Vezi trimiterile la O. Floca și colab. *op. cit.*, passim și G. Popilian, *op. cit.*, p. 139—145.

⁵⁶ Vezi trimiterile în lucrările citate *supra* la nota 54.

⁵⁷ G. Popilian, *op. cit.*, p. 144—145.

⁵⁸ B. Kuzsinszky, *op. cit.*, p. 25—47, 391; O. Floca și colab., *op. cit.*, p. 82. Puțuri cu ghizd de lemn s-au descoperit și în unele așezări getice din La Tène, la Ciolănești din Deal (cf. M. Petrescu-Dîmbovița și S. Sanie, *ArhMold*, 7, 1972, p. 241 și urm) și Iepurești, jud. Giurgiu, la sud-vest de București (cercetări Gh. Bichir). Un puț s-a identificat și în așezarea de tip Militari-Chilia de la București—Străulești (cf. M. Constantiniu, SCIVA 31, 1980, 1, p. 149—152; Gh. Bichir, *Geto-dacii*, p. 13), iar altul din sec. IV e.n la Ghermănești—Banca, jud. Vaslui (cf. V. Palade, SCIVA, 29, 1978, 3, p. 407—421).

⁵⁹ Vezi datele la G. Popilian, *op. cit.*, p. 129; 130 și 145.

Fig. 2. Stolniceni – Buridava, cuptorul de ars țigle după dezvelire, cu zidul din față și canalul nr. 1, distruse în parte (1).

Fig. 3. Stolniceni—Buridava, cuptorul de ars țigle, cu peretele și gura de foc de la canalul 2.

Astfel, pe un ciob lucrat din pastă obișnuită și ars la cenușiu, se păstrează două litere *VR* legate între ele și în fața lui *V* un început de linie ce ar putea proveni de la litera *A*, întregite de către D. Tudor în *AVR(elius)*⁶⁰. Numai că literele au fost incizate (neglijent) după arderea vasului (înălțimea literelor întregi 0,025 m) și în această situație, noi credem că este vorba mai de grabă de proprietarul vasului⁶¹ și nu de fabricant, care după părerea noastră ar fi trebuit să-și scrie numele în pasta moale a vasului, înainte de ardere, așa cum s-a constatat pe vasul descoperit la Socetu (jud. Teleorman), ca să dăm un singur exemplu, unde este vorba tot de un Aurelius, numai că aici numele este întreg — *AVRELI(V)S SILVAN(V)S*, olar ce-și face reclamă (se laudă) că a făcut o farfurie bună (*FECIT PATELAM BONAM*)⁶². Notăm faptul că la Stolniceni, fragmente de vase ce au incizate, după ardere, una pînă la trei litere diferite apar frecvent și noi înclinăm să credem că literele în discuție indică fie conținutul vasului, fie numele proprietarului.

În cel de-al doilea caz, este vorba de inscripția *VAL* (înălțimea literelor 0,03 m), păstrată pe un vas cu două torți lucrat tot din pastă obișnuită, dar aici literele au fost incizate înainte de arderea vasului, așa încît, aici ar putea fi vorba de numele olarului pe care putea să-l cheme *VAL(erius)*, *VAL(erianus)*, *VAL(entinus)* etc.⁶³. Sperăm ca cercetările viitoare să aducă noi date cu privire la importantul centru de olari de la Stolniceni—Buridava.

II. CUPTORUL DE ARS ȚIGLE

În campania de săpături din 1985 s-a dezvelit în sectorul C un cuptor de ars țigle ce a suprapus, în cea mai mare parte, subsolul încăperii C_{5/1} din cadrul termelor mari (nr. 1), distrugînd pilele și zidul de NNE, din care a mai rămas un mic segment, spre gura de alimentare a cuptorului cu lemne, servind drept scaun pentru fochist (fig. 2 și 3).

Datorită faptului că se afla la mică adîncime, față de nivelul actual al solului (0,30—0,40 m), camera de ardere a fost distrusă complet de plug și muncile agricole în general, așa încît, nu s-au mai păstrat *in situ* decît focarul și platforma perforată pe care se așezau țigle și cărămizile (grătarul), distruse în parte și acestea (fig. 2—4). Gura de foc principală, pe unde se alimenta cuptorul cu lemne, se afla pe latura de VNV. Din gura de foc, largă de 0,60 m și înaltă de 0,90 m, plecau patru canale laterale, largi de 0,27—0,30 m și înalte de 1,06—1,08 m (distanța dintre vatră și grătar).

Cuptorul a avut forma rectangulară (aproape pătrată), cu dimensiunile de 3 × 2,80 m și a fost construit din cărămizi mari (cu dimensiuni de 0,50 × 0,30 × 0,10 sau 0,09 m) nearse, cu excepția pereților gurii principale de foc, ce au fost făcuți din cărămizi arse, legate cu mortar,

⁶⁰ D. Tudor, SCIV, 15, 1965, 1, p. 186/14, fig. 4/4.

⁶¹ În acest sens am interpretat unele inscripții făcute pe ceramică, după ardere, găsite în complexe de tip Militari—Chilia, admitînd că, în unele cazuri, literele pot indica și conținutul vasului. Vezi Gh. Bichir, *Gelo-dacii*, p. 41—42.

⁶² *Ibidem*, p. 42, 103 și pl. XXXV/5.

⁶³ D. Tudor, SCIV, 17, 1963, 3, p. 597/4; G. Popilian, *op. cit.*, p. 130/11.

avind forma pătrată (dimensiuni $0,20 \times 0,20$ sau $0,19 \times 0,10$ sau $0,09$ m, identice cu cele folosite la pilele termelor), cărămizile de la bază și de formă prismatică, cu partea superioară groasă de $0,08-0,09$ m, iar cea inferioară de $0,06-0,07$ m, cele de la boltă, care în total erau în număr de 12 (fig. 5, Vezi și fig. 2/1 și 3/1).

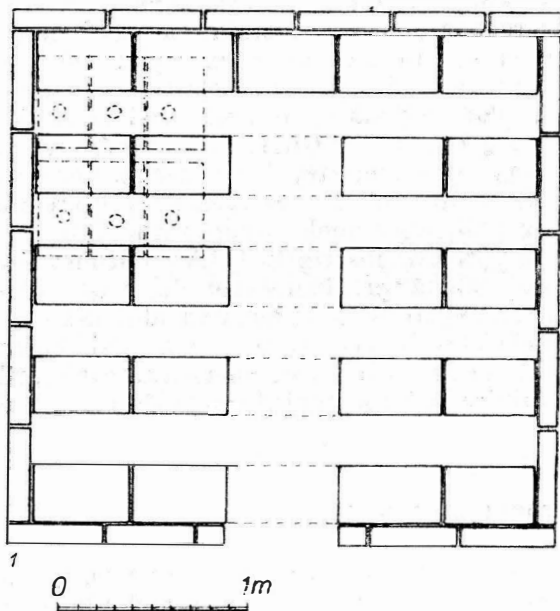
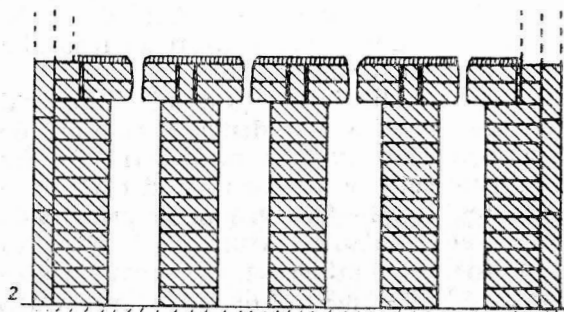

Fig. 4. Stolniceni — Buridava, schițe de plan : 1 cuptorul văzut de sus ; 2 secțiune prin cuptor.

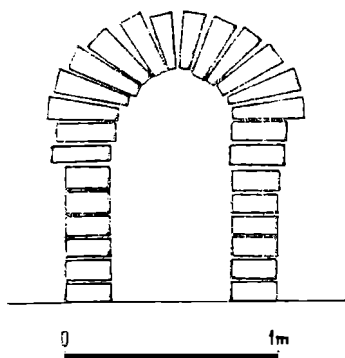

Vatra cuptorului (groasă de $0,10-0,12$) o constituia pavimentul de la subsolul încăperii anterioare ($C_{5/1}$), făcut din mortar avind la bază un pat de pietricele (fig. 2 și 3), cu excepția laturii ENE, unde pe o lățime de $0,20$ m s-a săpat în pământ „viu” deoarece cuptorul depășea limita încăperii $C_{5/1}$ (fig. 2/2). Peste vatră s-au construit pereții de susținere a grătarului, ce dădeau naștere la cele patru canale amintite. Ei au fost făcuți din cărămizi așezate una peste alta în lungime (fig. 4/1—2) și apoi de jur împrejurul cuptorului, pereții au fost placați cu două rinduri de cărămizi puse în picioare (ce formau peretele exterior al cuptorului) peste care s-a așezat un șir de cărămizi pe muchie ca să le țină pe cele două puse în „picioare”, după care urma grătarul (fig. 2/2, 4/2).

Platforma perforată de la baza camerei de ardere (grătarul) a fost făcută din două rânduri de cărămizi (tot nearse) suprapuse, așezate una lângă alta, astfel ca marginea lor să se sprijine pe zidurile canalelor, iar în dreptul gurii de foc pe bolți (fig. 4/1—2). Cărămizile din care a fost realizat grătarul (avînd aceleași dimensiuni ca cele folosite la pereții exteriori și zidurile de susținere) au fost întii perforate, cu un pivot cu diametrul de 0,09 — 0,10 m (cit au găurile de la grătar) și apoi așezate una

Fig. 5. Stolniceni — Buridava, gura de foc principală (de la perețele din față) realizată din cărămizi arse, legate cu mortar.

peste alta, în așa fel, ca găurile de la cele două cărămizi să se suprapună, iar după uscarea întregului grătar a fost fățuit cu lut galben, grosimea acestei lipituri oscilînd între 0,03—0,04 m, iar grosimea grătarului era de 0,24 m (fig. 4/2). S-au păstrat bine două șiruri de găuri (cite opt pe șir), în dreptul canalelor, în rest, unele dintre ele au fost acoperite cu cărămizi, care din cauza combustiei puternice s-au sudat de grătar, ori grătarul era surpat (fig. 2/1 și 3/1). Datorită intensei folosiri, grătarul, ca și pereții de susținere s-au zgurificat. În partea centrală, platforma perforată s-a prăbușit și a fost reparată, construindu-se în locul bolții prăbușite un picior din cărămizi arse, luate probabil chiar de la pilele încăperii pe care cuptorul o suprapune; înălțimea piciorului era de 0,56 m. Faptul că și piciorul este zgurificat arată că cuptorul a mai funcționat mult timp și după reparație. Pe vatra cuptorului, în zona centrală, unde ardea focul, s-au găsit: fragmente de carbune de lemn, cenușă, câteva cioburi arse secundar (unul de tip dacic lucrat cu mina) și mai multe oase de la o pasăre de talie mică.

Perioada de folosire a cuptorului este bine precizată din punct de vedere stratigrafic. El este construit după restrîngerea suprafeței termelor, suprapunînd încăperea C_{5/1} (nivel III) și a funcționat în vremea corespunzătoare nivelului IV (perioada Caracalla—Filip Arabul). Încetarea lui în vremea lui Filip Arabul (probabil ca urmare a atacului carpic din 245) este confirmată de faptul că „groapa” fochistului este suprapusă de zidul de „incintă” ce se află la 1,60 m distanță de cuptor și care aparține nivelului V, datat în perioada Filip Arabul—Aurelian.

Cuptorul de ars țigle și cărămizi de la Stolniceni—Buridava își găsește analogii (fără a fi identic), prin unele detalii de construcție, la Romula (cuptorul nr. 2)⁶⁴, Micia (cuptorul nr. 5)⁶⁵, Ulpia Traiana Sarmi-

⁶⁴ G. Popilian *op. cit.*, p. 143—144, tipul 5.

⁶⁵ O. Floca și colab., *op. cit.*, p. 16—23.

zegetusa (cuptorul descoperit în 1943 și cuptorul a/1979)⁶⁶, Garvăn⁶⁷ etc. Datorită numărului mare de țigle descoperite, este sigur că la Stolniceni—Buridava au existat cuptoare de ars țigle și cărămizi (respectiv ateliere de cărămidărie) în toate nivelurile de locuire, dar ele n-au fost încă identificate, datorită caracterului relativ restrins al săpăturilor arheologice făcute până în prezent în cadrul mării așezări.

Pentru nivelul I (epoca Traian—Hadrian) acest lucru este conformat de faptul că pe unele tegulae cu ștampila unor unități militare (*Leg. I Italica* și *Leg. V Macedonica*) se aflau (în cartușe diferite, mai mici) și unele antroponime, precum [*CORNELI*]*VS SEVERV[S]*, [*AIVS*?]*IVLIV[S]* sau [*IVL*?]*IVS APER*⁶⁸, care, după părerea noastră, indică numele unor șefi ai atelierelor în care s-au produs aceste țigle⁶⁹ și nu ale unor gradați care conduceau echipele de salahori, așa cum cred alți cercetători⁷⁰.

FOURS DE POTERIE ET DE TUILES DÉCOUVERTS À STOLNICENI-BURIDAVA

RÉSUMÉ

L'auteur présente quatre fours de poterie et un four à tuiles découverts dans l'établissement civile romaine de Stolniceni—Buridava, l'important centre économique des IIe—IIIe siècles de notre ère.

Les fours de poterie sont avec pilier central à la base de la grille (fours 1—2,4) et paroi médian (four 3). L'auteur donne certains détails concernant le système de construction des fours, les procédés de cuisson des vases etc. Les types de fours de potiers découverts à Stolniceni—Buridava, exécutés selon la même technique, se rencontrent aussi bien dans le La Tène géto-dacique que dans les établissements de Daces libres des IIe—IVe siècles et de type Sintana de Mureș du IVe siècle de notre ère.

Le four à tuiles (type bien connu à l'époque romaine) découvert dans le secteur des grands thermes est daté avec certitude dans l'époque Caracalla—Philippe l'Arabe (IVe niveau d'habitat).

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Stolniceni—Buridava, coupe du four de poterie no 2.

Fig. 2. Stolniceni — Buridava, le four à tuiles après dégagement, avec le carneau principal ruiné (1).

Fig. 3. Stolniceni — Buridava, le four à tuiles avec la paroi et la bouche à feu du deuxième carneau.

Fig. 4. Stolniceni — Buridava, le four à tuiles, esquisses de plan : 1 vue d'en haut ; 2 coupe du four.

Fig. 5. Stolniceni — Buridava, la bouche à feu principale (à le premier carneau) réalisé des briques cuites, liées avec du mortier.

⁶⁶ O Floca, *Dacia*, 9—10 (1941—1944), 1945, p. 431—440 ; D. Alicu, *ActaMN*, 21, 1984, p. 467—470.

⁶⁷ Gh. Ștefan, *SCIV*, 8, 1957, 1—4, p. 339—445, care se singularizează prin existența canalelor orizontale sub platforma de ardere a țiglelor, notate pe plan de autor cu litera „d”

⁶⁸ Vezi Gh. Bichir, *Thraco-Dacica*, 6, 1985, p. 99—100 și fig. 8—9 și 10/1—2.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ D. Tudor, *SMMIM*, 1, 1968, p. 27—29 ; idem, *Orașe, țirguri și sate în Dacia romană*, București, 1968, p. 369 etc.